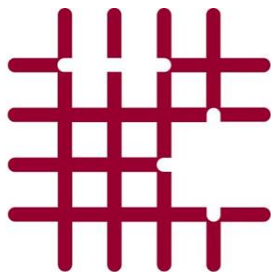

Verkorte **Z**ienswijze
over tien hulp-, vang- en
dodingsmiddelen

Vogels

Gevolgen dierenwelzijn en andere ethische aspecten

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Aanbiedingsbrief

Den Haag, maart 2016

Excellentie,

Met genoegen bied ik u namens de Raad voor Dierenaangelegenheden de "Verkorte zienswijze over tien hulp-, vang- en dodingsmiddelen van vogels" aan die op uw verzoek is opgesteld.

Op 3 februari 2015 heeft u de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) de adviesvraag voorgelegd over de aanwijzing van middelen, methoden en installaties om vogels te vangen of te doden.

Het doden van dieren is geen moreel neutrale handeling en vraagt om rechtvaardiging. De RDA is van mening dat elke beslissing omtrent het ingrijpen bij vogels een integrale afweging vereist waarin dierenwelzijns- en andere ethische aspecten worden betrokken naast bijvoorbeeld economische, veiligheids- en gezondheidsafwegingen. De RDA heeft hiertoe een afwegingskader ontwikkeld dat hiervoor een handvat kan zijn, zie bijvoorbeeld onze zienswijze over "Zorgplicht Natuurlijk Gewogen" (2012) en "One Health" (2015).

Deze verkorte zienswijze beperkt zich vanwege de adviesvraag en de beschikbare tijd tot de gevolgen voor dierenwelzijn en andere ethische aspecten van (alleen) de voorgelegde middelen. De procedurele stappen die nodig zijn om invoering van de nieuwe Wet natuurbescherming op 1 januari 2017 te bewerkstelligen liggen hieraan mede ten grondslag. De aan de RDA gestelde vraag is gebaseerd op het uitgangspunt dat het doden van vogels in bepaalde gevallen nodig en verantwoord is. De zienswijze gaat dus niet in op de wenselijkheid van het vangen en doden en mogelijke alternatieven die hiervoor zijn.

Bij het opstellen van deze zienswijze is contact geweest met het IPO om de achtergrond van de genoemde methoden te verhelderen en zijn een tweetal deskundigen buiten de RDA geraadpleegd. Hierbij zijn ook relevante adviezen van het Faunafonds betrokken. Deze verkorte zienswijze is gebaseerd op de huidige beschikbare kennis.

Per middel is een analyse gedaan waarbij feiten en omstandigheden bepalen of inzet geaccepteerd kan worden. De RDA roept beleidsmakers en bestuurders op om een transparante afweging te maken en een dergelijke afweging te borgen en de uitwerking er van adequaat te handhaven.

In de zienswijze worden de door u genoemde methoden voorzien van een korte beschrijving en conclusie op het gebied van dierenwelzijn en andere ethische afwegingen.

De Raad is uiteraard beschikbaar voor een mondelinge toelichting. Desgewenst kan hij de verkorte zienswijze ook uitwerken naar meer middelen en een zienswijze te geven over de inzet van een afwegingskader voor provincies.

De Raad hoopt dat deze zienswijze een nuttige bijdrage kan leveren aan de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming. Hij wenst u en de provincies hierbij veel succes.

Hoogachtend,

Ir. M.H.W. Schakenraad
Secretaris Raad voor Dierenaangelegenheden

Inhoudsopgave

Aanbiedingsbrief	2
Inhoudsopgave.....	4
1. Inleiding.....	6
1.1. Adviesaanvraag	6
1.2. Achtergrond	6
1.3. Afbakening en begrippen.....	8
2. Vang- en dodingsmiddelen vogels	11
2.1. Introductie op vang- en dodingsmiddelen.....	11
2.2. Hulpmiddelen	12
2.2.1. <i>Levende lokganzen</i>	12
2.2.2. <i>Uit het wild onttrokken lokvogels</i>	13
2.2.3. <i>Lokgeluiden</i>	15
2.2.4. <i>Kunstlicht en nachtzichtapparatuur</i>	15
2.2.5. <i>Geluiddempers op een geweer</i>	16
2.3. Vangen van vogels	17
2.3.1. <i>Bal-chatri</i>	17
2.4. Doden van vogels.....	18
2.4.1. <i>Slag-steek- en snijwapens</i>	19
2.4.2. <i>Gassen</i>	21
2.4.3. <i>Elektrische bedwelmings</i>	23
2.4.4. <i>Cervicale dislocatie</i>	24
3. Conclusies en aanbevelingen.....	26
3.1. Conclusies	26
3.2. Aanbevelingen	27
Geraadpleegde Bronnen	29
Colofon	32

Procedure

Deze verkorte zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden (verder: de Raad) is voorbereid door een forum bestaande uit de raadsleden dr. ing. H. Hopster, dr. F.L.B. Meijboom, drs. J. Kaandorp, mr. A.G. Dijkhuis (voorzitter). Ter voorbereiding op deze verkorte zienswijze is het forum tweemaal bijeen geweest. Het forum is bij hun werkzaamheden ondersteund door secretaris ir. M.H.W. Schakenraad en adjunct-secretaris drs. R.L. van Oudheusden van het RDA-team. Externe expertise is geraadpleegd van dr. ing. M.A. Gerritzen (onderzoeker Wageningen UR Livestock Research) en F. van Bommel MSc. (Ecoloog Van Bommel Faunawerk). Hierbij zijn ook adviezen van het Faunafonds betrokken.

Deze verkorte zienswijze is gebaseerd op de huidige kennis en is opgesteld om een bijdrage te leveren aan het bestuurlijke besluitvormingstraject van de Wet natuurbescherming. Deze verkorte zienswijze is beknopter dan een reguliere zienswijze van de Raad gelet op de procedurele stappen die nodig zijn om invoering van de nieuwe wet op 1 januari 2017 te bewerkstelligen.

Leeswijzer

Deze verkorte zienswijze begint met een inleiding waarin de adviesaanvraag, achtergrond, afbakening en gehanteerde begrippen worden weergegeven. In hoofdstuk twee worden de tien middelen/methoden/installaties voor het vangen en doden van vogels besproken m.b.t. dierenwelzijn en ethische aspecten. Hoofdstuk drie bevat conclusies en sluit af met aanbevelingen.

1. Inleiding

1.1. Adviesaanvraag

Op 3 februari 2015 legde de staatssecretaris van Economische Zaken de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) de adviesvraag voor om advies te geven over de aanwijzing van middelen, methoden en installaties om vogels te vangen of te doden.

In de brief van de adviesaanvraag wordt de vraag als volgt toegelicht: Het Interprovinciaal Overleg heeft de staatssecretaris namens de provincie bij brief van 19 januari 2016 (bijlage 1) een voorstel gedaan voor aanwijzing van middelen, methoden en installaties. De staatssecretaris vindt het belangrijk om te weten wat het eventuele gebruik van een aantal van deze middelen, methoden en installaties voor gevolgen kan hebben voor het dierenwelzijn en of er ethische aspecten zijn verbonden aan het gebruik ervan. Het advies kan behulpzaam zijn bij het verlenen van ontheffingen om een afweging te maken tussen de noodzaak om vogels te vangen of te doden met het oog op belangen als de volksgezondheid, verkeersveiligheid en de bescherming van eigendommen enerzijds en anderzijds het belang om de nadelige gevolgen voor het welzijn van vogels en het doden van vogels zoveel mogelijk te voorkomen dan wel te beperken.

De adviesaanvraag heeft (alleen) betrekking op de volgende tien middelen, methoden of installaties voor het vangen of doden van vogels:

- levende lokganzen,
- andere uit het wild onttrokken lokvogels,
- bal-chatri,
- slag- steek- en snijwapens,
- gassen, toegestaan op grond van de Europese verordening 1099/2009 (doden van productiedieren),
- elektrische bedwelmings,
- het gebruik van kunstlicht, nachtzichtapparatuur (al dan niet op een geweer gemonteerd),
- geluiddempers op een geweer,
- lokfluiten en andere middelen waarmee een lokgeluid kan worden gemaakt,
- cervicale dislocatie.

1.2. Achtergrond

Vraagstuk

In de adviesaanvraag van de staatssecretaris is opgenomen dat de nieuwe Wet natuurbescherming vanaf 1 januari 2017 van kracht zal zijn. De adviesvraag vermeldt het volgende:

“Deze wet voorziet ter uitvoering van de Europese Vogelrichtlijn onder meer in het verbod op het vangen of doden van vogels (artikel 3.1, eerste lid). Van dit verbod mogen Gedeputeerde Staten ontheffing en Provinciale Staten vrijstelling verlenen onder bepaalde voorwaarden (artikel 3.3). In de ontheffingen en vrijstellingen moeten Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten voorschrijven welke middelen, methodes of installaties mogen worden toegepast om de vogels te vangen of doden (artikel 3.3, vijfde lid). Zij mogen slechts middelen voorschrijven die nadelige gevolgen voor het welzijn van

vogels voorkomen of, indien dat niet mogelijk is, zoveel mogelijk beperken, waarbij het doden van dieren zoveel mogelijk vermeden wordt (artikel 3.25, derde lid, van de wet).

Deze middelen, methodes en installaties moeten vooraf bij algemene maatregel van bestuur zijn aangewezen. Dit ter uitvoering van de Vogelrichtlijn, zoals uitgelegd door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State in haar uitspraak van 4 januari 2012 (zaaknummer 201103334/1/H3). Is een middel, methode of installatie niet aangewezen, dan mogen Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten het gebruik ervan niet toestaan in de ontheffing of vrijstelling.

Deze middelen, methoden en installaties zullen worden aangewezen in het Besluit natuurbescherming. Een ontwerp van dit besluit is heden voor consultatie naar organisaties gestuurd. De consultatieperiode eindigt eind februari 2016”.

Vanwege de centrale rol van provincies, nu op grond van de Flora- en faunawet en straks op grond van de Wet natuurbescherming, in de uitvoering van populatie-beheer, heeft de staatssecretaris iedere provincie verzocht om een onderbouwd voorstel “voor de aanwijzing van middelen, methoden en installaties, op basis van de huidige praktijk van ontheffingverlening op grond van artikel 68 van de Flora- en faunawet, mede gelet op de eisen die de nieuwe wet stelt aan het dierenwelzijn”.

Bij de adviesaanvraag van de staatssecretaris aan de RDA is een document van het IPO toegevoegd, waar een groslijst middelen & methoden voor het vangen en/of doden van vogels is bijgevoegd. Hier wordt in voorliggend document naar verwezen (IPO-lijst/volgens het IPO).

De adviesvraag van de staatssecretaris is steeds als uitgangspunt genomen.

Richtsnoer Ganzendoden

In het Richtsnoer Ganzendoden (RDA, 2012) zijn dodingsmethoden voor ganzen beoordeeld. Hieronder vielen cervicale dislocatie, elektrocutie, neksteek en vergassen met CO₂. Van de inzichten uit het Richtsnoer Ganzendoden is gebruikt gemaakt voor de verkorte zienswijze van de nu voorliggende te beoordelen middelen, methoden en installaties (zie ook toelichting in kader 1).

Kader 1 Richtsnoer Ganzendoden

In 2012 publiceerde de Raad voor Dierenaangelegenheden 'Richtsnoer Ganzendoden'. Het Richtsnoer gaf met behulp van een door de RDA opgesteld afwegingskader voor vijf praktijksituaties een afweging voor 'uitvoerbaar en maatschappelijk geaccepteerde' methoden voor het doden van wilde (stand)ganzen. De methoden waren gericht op het voorkomen van onnodig lijden van de dieren, afgewogen tegen alternatieve dodingsmethoden.

De criteria voor dierenwelzijn die zijn meegenomen bij het beoordelen van dodingsmethoden zijn:

- acuut dodelijk of acuut bewustzijnsverlies tot de dood intreedt;
- hanteren vooraf (opdrijven, vangen, etc.) niet nodig;
- geen kans op niet-dodelijke verwondingen;

- niet verstorend voor andere dieren.

Daarnaast is gekeken of de uitvoerbaarheid van de methode gemakkelijk is en of bijzondere apparatuur of kwalificaties vereist zijn; of de methode veilig is voor mensen, omgeving en selectief ten aanzien van de te doden dieren; of de methode geschikt is voor grote aantallen en of de dieren nog geschikt waren voor consumptie.

1.3. Afbakening en begrippen

Ethische afbakening

De Raad doet geen uitspraak over de constatering en aanleiding van de problematiek voorafgaand aan het besluit om vogels te doden (bijvoorbeeld overlast/schade als gevolg van vogels), noch over andere oplossingsrichtingen/alternatieven dan het doden van dieren. Hij houdt zich in deze verkorte zienswijze aan de opdracht om een tiental lokvangst en dodingsmethoden te beoordelen op dierenwelzijns- en andere ethische aspecten.

De aan de Raad gestelde vraag is gebaseerd op het uitgangspunt dat het doden van vogels in bepaalde gevallen nodig en verantwoord is. Hierbij is al een tweetal ethische stappen verondersteld.

Ten eerste is het doden van dieren geen moreel neutrale handeling en vraagt het om rechtvaardiging. De meningen over de aanvaardbaarheid van het doden van dieren zijn verdeeld. Het valt dan ook niet te verwachten dat acceptatie voor een bepaalde dodingsmethode bestaat bij personen die het onnodig of zelfs onaanvaardbaar vinden vogels te doden.

Dit advies richt zich dan ook niet op de vraag of vogels gedood mogen of moeten worden, al start de ethische discussie wel daar. Het advies richt zich op het gegeven feit dat als er vogels gedood worden, wat dan de gevolgen voor dierenwelzijn zijn van de in de adviesvraag genoemde tien middelen, methoden en installaties (onder bepaalde omstandigheden) en of er ethische aspecten verbonden zijn aan het gebruik ervan.

Ten tweede veronderstelt deze verkorte zienswijze dat er een beslissing plaatsvindt om over te gaan tot het vangen en/of doden van vogels. Dit besluit wordt genomen op provinciaal niveau. De Raad onderstreept de noodzaak van een transparante en consistente besluitvorming en gaat ervan uit dat er een adequate technische, beleidsmatige, politieke en juridische afweging plaatsvindt alvorens een besluit tot vangen en/of doden wordt genomen. In een afweging die voorafgaat aan het doden van dieren dienen alle relevante waarden en belangen betrokken te worden, waaronder dierenwelzijn. De Raad heeft hiertoe zelf een afwegingskader ontwikkeld (zie bijvoorbeeld Zienswijze One-health 2016 en Zienswijze Zorgplicht Natuurlijk Gewogen 2012¹). De staatssecretaris kan de provincies een handvat bieden in de vorm van een afwegingskader zodat de manier waarop een besluit genomen wordt consistent blijft in Nederland.

Op het moment dat er op een onderbouwde en transparante wijze een beslissing genomen wordt tot het vangen en/of doden van dieren ontstaat de centrale vraag van deze verkorte zienswijze: de vraag naar de effecten van het vangen en/ of doden voor

¹ Beide zienswijzen zijn te vinden op www.rda.nl

het welzijn van de vogels en andere mogelijke ethische aspecten. Niet elk middel of elke methode is daarbij even geschikt voor elk type vogel. Bij sommige vindt meer welzijnsaantasting plaats dan bij andere. Indien de beslissing voor het vangen of doden van vogels eenmaal is genomen, dient in de afweging voor middel/methode/installatie het dierenwelzijn mee te worden genomen. Tegenover methoden/middelen/installaties waarbij welzijnsproblemen en welzijnsaantasting voor vogels optreden, dienen zwaarwegende belangen te staan, met de onderbouwing dat minder belastende methoden/middelen/installaties niet voorhanden/toepasbaar zijn. Voor de Raad is het uitgangspunt om welzijnsproblemen en welzijnsaantasting zoveel mogelijk te voorkomen.

Hoewel er wettelijke bepalingen zijn ten aanzien van het gebruik van bepaalde dodingmethoden, vormen deze geen specifieke inkadering voor de adviesvraag. De tien middelen en methoden worden niet juridisch beoordeeld.

Afbakening middelen en methoden

De aan de Raad gestelde vraag richt zich op een tiental middelen/methoden/installaties waarvoor advies is gevraagd. Andere methoden en alternatieven voor vangen en doden, zoals bijvoorbeeld zijn opgenomen in een opgestelde lijst door het IPO zijn niet gevraagd om te beoordelen. Voor transparante en consistente besluitvorming zouden alle middelen, methoden en installaties die kunnen worden gebruikt voor het vangen en doden van vogels beoordeeld moeten worden op gevolgen voor dierenwelzijn en ethische aspecten verbonden aan het gebruik ervan. De Raad adviseert de staatssecretaris om dit alsnog te doen.

De tien te beoordelen methoden worden onderling niet vergeleken. Er wordt niet aangegeven welke methode te verkiezen is. Dit is mede afhankelijk van de gegeven omstandigheden, zoals vogelsoort, aantallen en situatie. Bovendien is een 1-op-1 vergelijking tussen lokmiddelen, vangmiddelen en dodingsmiddelen niet mogelijk, omdat de lokmiddelen en vangmiddelen niet los gezien kunnen worden van de uiteindelijke dodingsmethode. 'Bij het maken van beslissingen over de dodingmethode die vanuit het oogpunt van dierenwelzijn het meest acceptabel is, moet niet alleen gekeken worden naar de dodingmethode zelf, maar naar het hele proces' (Uit: Van der Weide & Rijks 2013). Alternatieven voor vangen en doden moeten altijd eerst te worden gezien, ook uit het oogpunt van dierenwelzijn.

Afbakening vogels

De aan de Raad gestelde vraag richt zich op vogels en niet op andere soortgroepen/soorten. Bij alle soorten dieren kunnen vangen en doden gevolgen hebben voor het welzijn van die dieren en zijn er ethische aspecten verbonden aan het gebruik van middelen, methoden en installaties. De Raad adviseert de staatssecretaris om dit ook voor andere diersoorten inzichtelijk te maken.

De gevolgen van vangen en/of doden op het dierenwelzijn van vogels kan verschillen. Het is daarom belangrijk bij elke afweging over een middel, methode of installatie na te gaan welke geschikt zijn voor de vogel(soort) en voor de situatie. Sommige middelen en methoden kunnen ten aanzien van dierenwelzijn alleen onder voorwaarden worden uitgevoerd. Hierbij zijn de volgende aandachtspunten van belang:

- **Verschillen tussen soorten.** Sommige methoden die (praktisch) goed toe te passen zijn op kleine soorten, zijn niet goed uitvoerbaar op grotere dieren en andersom. De fysiologie kan afwijken, zo kunnen bijvoorbeeld watervogels en

vogels die op grote hoogte kunnen vliegen op een andere manier met druk en ademhaling omgaan. De relatie tussen jongen en hun ouders verschilt tussen bijvoorbeeld nestvlinders en nestblijvers. Ook kunnen er verschillen zijn in gedrag, aanpassingsvermogen en andere aspecten.

- **Verschillen tussen individuen.** Niet alle individuen van een soort zijn hetzelfde, bij ganzen kan bijvoorbeeld het gewicht binnen een groep onderling sterk verschillen².
- **Verschil individu-groep.** Het vangen en/of doden van een individu vergt een andere benadering dan het vangen en/of doden van groepen vogels.

Naast verschillen tussen soorten, individuen en groepen kunnen omstandigheden verschillen door de **lokale situatie**. Factoren als tijdstip, plaats, periode, terrein, omgeving, acuutheid, andere doelen en belangen (bijv. ervaring betrokkenen, gevoeligheid situatie in omgeving, noodzaak transport) kunnen van invloed zijn op de gevolgen voor dierenwelzijn van het vangen en/of doden van vogels.

Dierenwelzijn

In de zienswijze "Zorgplicht Natuurlijk Gewogen" uit 2012 hanteert de Raad het volgende begrip van dierenwelzijn:

"Een dier verkeert in een positieve staat van welzijn indien het in staat is om adequaat te reageren op: honger, dorst en onjuiste voeding; thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en chronische stress, en het de vrijheid heeft om normale, soort-specifieke gedragspatronen te vertonen, die het dier in staat stellen om zich aan te passen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden, zodat het dier een staat bereikt die het als positief ervaart."

---

² Matthews, G.V.T. & C.R.G. Campbell (1969) *Weights and measurements of Greylag Geese in Scotland. Wildfowl* 20:86-93; Snow, D.W. & C.M. Perrins (1998) *The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Oxford University Press, Oxford, UK.*

2. Vang- en dodingsmiddelen vogels

2.1. Introductie op vang- en dodingsmiddelen

Er zijn tien middelen, methoden en installaties die aan de Raad zijn voorgelegd. Ze kunnen worden onderverdeeld naar hun werking:

- **Hulpmiddelen:** dit zijn middelen als hulp om vogels te vangen en/of te doden of anderszins: levende lokganzen; uit het wild onttrokken vogels; lokfluiten en andere middelen waarmee een lokgeluid kan worden gemaakt; geluiddempers op een geweer, het gebruik van kunstlicht en nachtzichtapparatuur (al dan niet op een geweer gemonteerd)
- **Vangen:** middelen/methoden/installaties om vogels te vangen: bal-chatri.
- **Doden:** middelen/methoden/installaties om vogels te doden: slag-steek- en snijwapens; gassen en cervicale dislocatie. Elektrische bedwelming is geen dodingsmethode, maar wordt hieronder besproken in combinatie met elektrocutie.

Per middel/methode/installatie zullen gevolgen voor dierenwelzijn en ethische aspecten van het eventuele gebruik worden beschreven. Aan de orde komen de beschrijving van het/de middel/methode/installatie; welzijnsaspecten vogels; voorwaarden/eisen voor gebruik en gebruikers; specifieke aandachtspunten (bijv. bruikbaarheid, afwegingen, ervaringen met productiedieren vs. ervaringen in veld).

Met betrekking tot dierenwelzijn wordt er gekeken of middelen en methoden leiden tot welzijnsaantasting (o.a. ongerief, angst, stress, lijden en andere welzijnsproblemen). In het Richtsnoer Ganzendoden is voor dodingsmethoden gekeken naar:

- acuut dodelijk of acuut bewustzijnsverlies tot de dood intreedt;
- hanteren vooraf (opdrijven, vangen, etc.) niet nodig;
- geen kans op niet-dodelijke verwondingen;
- niet verstrend voor andere dieren.

Selectiviteit van middelen en methoden kan bijdragen aan welzijn van (andere) dieren. Makkelijke en veilige uitvoerbaarheid van een middel/methode voorkomt risico's op fouten bij uitvoering en kan daardoor ook bijdragen aan het welzijn.

Als vogels worden gevangen en/of worden gedood is de integriteit van het dier altijd in het geding. De verschillende middelen/methoden hebben impact op de heelheid en gaafheid van het dier en de mogelijkheid om zelfstandig te functioneren. Er kan ook sprake zijn van integriteitsaantasting van het dier in gevallen waarbij levenslange paarvorming (bijvoorbeeld bij knobbelzwanen en brandganzen) en waarbij de relatie tussen ouders en hun jongen wordt verbroken (wederzijdse afhankelijkheid). Ook kan er sprake zijn van integriteitsaantasting op collectief niveau: bij het doden van grote aantallen vogels, waardoor de integriteit van de groep of soort wordt aangetast.

De intrinsieke waarde van een dier is een moreel vertrekpunt, ook in beleid en wetgeving. Intrinsieke waarde is geen zelfstandig afwegingscriterium en dient vooral om de wetgever en de beleidsmaker er op te wijzen dat het belang van het dier bij iedere afweging betrokken te worden³. Elke vorm van diergebruik moet over een drempel van nut en noodzaak, waarbij het belang van het dier wordt meegewogen.

---

³ Wet Dieren

2.2. Hulpmiddelen

2.2.1. Levende lokganzen

Levende lokganzen worden gebruikt om wilde overvliegende soortgenoten aan te trekken. Ze worden vaak ingezet in combinatie met vangmiddelen zoals klapnetten/slagnetten en kunnen gebruikt worden in combinatie met het geweer. Wilde ganzen worden met behulp van lokganzen gelokt tot een kortere afstand zodat ze binnen het bereik komen van slagnetten of (beter) kunnen worden geschoten (onder bereik van vangplaats/binnen schootsafstand, voorkomen onnodige verwondingen). Ook worden levende lokganzen gebruikt in combinatie met lokfluiten. Hier wordt alleen de inzet van de lokgans zelf besproken (het lokken). De vervolgstappen van vangen en/of doden of anderszins voor populatiebeheer en onderzoek worden niet meegenomen bij gevolgen voor dierenwelzijn.

Bij het inzetten van levende lokganzen wordt gekeken naar het welzijn van zowel de lokgans als de te lokken ganzen. Lokganzen zijn, uit gevangenschap afkomstig (en gefokte) handtamme vogels. Het gaat hier niet om de inzet van uit het wild onttrokken ganzen. Getrainde tamme lokganzen worden met een om het lichaam bevestigd tuigje en een lijn vastgezet aan een grondpen, waardoor ze niet meer dan enkele meters kunnen lopen. Deze vastgezette lokkers, dit betreft de mannelijke dieren (genten), zijn voorzien van voer en water. Op enige afstand in de schuilhut bevinden zich de andere lokganzen. Dit zijn de vrouwelijke dieren en de jongen, die in voortdurend contact staan met de vastgezette ganzen. Zodra er wilde ganzen overvliegen kunnen de vaststaande ganzen beginnen te roepen, waarna hun roep beantwoord wordt door de ganzen in de hut. Wanneer de ganzenvangers inschatten dat de wilde ganzen geneigd zijn in te willen vallen, gooien ze tamme lokganzen in de lucht die onder luid geroep neerstrijken bij de vastgezette lokkers. Dit kan de wilde ganzen aanzetten ook bij deze groep in te vallen. De tamme lokkers worden met voer in hun transportkooien gelokt en weer naar de hut gebracht. Van oudsher worden meestal rietganzen en kolganzen gebruikt.

Dierenwelzijn

Indien lokganzen voldoende zorg krijgen is hun welzijn vergelijkbaar met het welzijn van gehouden dieren. Lokganzen dienen in gevangenschap te zijn gefokt. Leewieken, verblinden en anderszins verminken⁴ zijn daarbij nadrukkelijk verboden.

Welzijn van wilde ganzen die worden gelokt is tijdens het lokken vergelijkbaar met de natuurlijke situatie. Als lokmethode leiden levende lokganzen niet tot welzijnsaantasting van de te lokken ganzen. Aanvullende stappen zoals vangen en doden leiden wel tot welzijnsaantasting.

Ethische aspecten bij het gebruik van levende lokganzen

De lokgans wordt ingezet als instrumenteel dier om wilde soortgenoten aan te trekken, dit reikt verder dan welzijnsaspecten. Ook als het welzijn gewaarborgd is, staat dit gebruik op gespannen voet met de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier.

---

⁴ Manke, blinde of anderszins verminkte lokvogels zijn verboden. Leewieken is een lichamelijke ingreep van het verwijderen van het laatste vleugellid. Dit is vanaf 2005 verboden voor binnen gehouden vogels, vanaf 2018 volgt een algemeen verbod (opgenomen in Besluit Diergeneeskundigen dat onderdeel is van de nieuwe Wet Dieren). Kortwieken is een tijdelijk effect, waarbij de punten van de slagpennen worden afgeknipt. Na de rui groeien de pennen weer aan.

Verschillende morele opvattingen in de samenleving over respect voor intrinsieke waarde en zorg voor individuen kunnen zorgen voor morele verontwaardiging. Verdere ethische aspecten liggen bij de vervolgstappen na het inzetten van lokganzen (vangen en/of doden, onderzoek, etc.). De inzet van lokganzen kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat er grote aantallen vogels geschoten kunnen worden⁵.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van levende lokganzen als lokmiddel als zodanig niet leidt tot onacceptabele welzijnsproblemen. Aanvullende stappen zoals vangen en doden kunnen wel leiden tot welzijnsaantasting.

2.2.2. Uit het wild onttrokken lokvogels

Naast gefokte lokganzen worden ook andere vogels ingezet om wilde soortgenoten te lokken bij vangkooien of om binnen schootsafstand te komen (voorkomen onnodige verwondingen). Dit betreft dode of levende vogels. Ook worden imitatievogels ingezet, imitatievogels bijvoorbeeld voor het aantrekken van kraaiachtigen d.m.v. het neerzetten van een imitatieoehoe en aantrekken van wilde ganzen m.b.v. imitatieganzen (hier wordt in de beoordeling voor dierenwelzijn geen specifieke aandacht aan geschonken). Ook hier wordt slechts de inzet van de lokvogel zelf besproken (het lokken) in relatie tot het welzijn van de lokvogel en de te lokken vogels. De vervolgstappen van vangen en/of doden of anderszins worden in deze verkorte zienswijze niet meegenomen bij gevolgen voor dierenwelzijn.

De aanwijzing⁶ van andere lokvogels betreft, indien het levende vogels betreft, alleen gefokte eksters, kraaien of kauwen die als hulpmiddel worden ingezet bij vangkooien en kastvallen. Indien er niet voldoende in gevangenschap gefokte exemplaren voor handen zijn is er de wens om dieren uit het wild te onttrekken. Het voorstel van het IPO betreft ook exemplaren van spreeuwen en eenden. Het gebruik van levende lokeenden (wilde eend) en houtduiven⁷ is toegestaan en wordt her en der nog gebruikt in Nederland. Voor spreeuwen is in het kader van een proef om spreeuwen levend te vangen en te verplaatsen t.b.v. schadebeperking een ontheffing verkregen.

---

⁵ In 1987 zijn er door het toenmalig ministerie van LNV beperkingen opgelegd aan de jacht met levende lokganzen. Later is de inzet van levende lokganzen in zijn geheel verboden, vanwege de hoge aantallen ganzen die met de inzet van levende lokkers geschoten konden worden. Dit betrof overwinterende ganzen, met name kolganzen en rietganzen. Uitzondering hierop was de inzet van levende lokganzen t.b.v. het ganzenflappen voor wetenschappelijk onderzoek, waarbij wilde ganzen levend gevangen kunnen worden. De effectiviteit (hoge aantallen) kan nu een reden zijn om het weer toe te staan.

⁶ Onder de Flora- en faunawet is het verboden om wilde vogels in gevangenschap te houden, zoals bepaald in het Besluit Beheer en Schadebestrijding Dieren (BBSD) artikel 9, lid 5.

Levende lokvogels worden slechts gebruikt voor zover: a. het gefokte eksters, gefokte zwarte kraaien of gefokte kauwen betreft, als hulpmiddel voor het vangen van eksters, zwarte kraaien onderscheidenlijk kauwen, met vangkooien of met kastvallen die zodanig zijn vervaardigd dat in de kastval geen lichamenlijk contact mogelijk is tussen de lokvogel en de te vangen vogel. Dit is eveneens het geval onder de nieuwe Wet Natuurbescherming. Besluit Natuurbescherming artikel 3.9. lid 5. De aanwijzing van lokvogels, bedoeld in het tweede lid, aanhef en onderdeel b, geldt, indien het levende lokvogels betreft, uitsluitend indien: a. het eksters, kauwen of zwarte kraaien betreft, die worden gebruikt voor het vangen van eksters, kauwen, onderscheidenlijk zwarte kraaien met vangkooien of kastvallen;

b. de vogels zijn gefokt

⁷ Ffwet art. 50, lid 1.e. lokeenden of lokduiven, mits niet blind of verminkt;

Besluit beheer en schadebestrijding dieren (BBSD) art. 9 lid 5.a. het gefokte eksters, gefokte zwarte kraaien of gefokte kauwen betreft, als hulpmiddel voor het vangen van eksters, zwarte kraaien onderscheidenlijk kauwen, met vangkooien of met kastvallen die zodanig zijn vervaardigd dat in de kastval geen lichamenlijk contact mogelijk is tussen de lokvogel en de te vangen vogel, en b. de lokvogels zijn voorzien van voldoende voedsel en water.

Andere lokvogels zijn in principe niet toegelaten, behalve als speciale ontheffing is verkregen.

Dierenwelzijn

Indien lokeksters, -kraaien en -kauwen (en spreeuwen, eenden) voldoende zorg krijgen is het dierenwelzijn vergelijkbaar met het welzijn van gehouden dieren. Deze vogels dienen in gevangenschap te zijn gefokt. Leewieken, verblinden en andere verminkingen zijn daarbij nadrukkelijk verboden.

Indien dieren uit het wild worden onttrokken wordt hun vrijheid ontnomen. In gevangenschap gehouden als lokvogel zullen ze niet meer hun natuurlijk gedrag kunnen vertonen. Dit kan zorgen voor (chronische) stress, angst en ongerief. Daarentegen ontvangen ze veiligheid (geen predatoren), voedselzekerheid en veterinaire zorg. Vanuit het perspectief van het dier bezien zijn dit voordelen. Wanneer het gaat om volwassen vogels zullen deze nooit wennen aan een leven in gevangenschap. Dit is een aantasting van het welzijn (niet aanvaardbaar).

Indien vogels als jong in de imprintingfase uit het nest worden gehaald en met de hand worden grootgebracht zullen deze vogels beter kunnen wennen dan volwassen dieren aan een leven als gehouden dier, dichtbij de mens. Het weghalen van jongen uit het nest kan leiden tot aantasting van het welzijn van jongen en ouders. Er kunnen geen algemene uitspraken over het welzijn van (jonge) vogels in deze situaties worden gedaan, dit is sterk afhankelijk van de soort, houderijcondities e.d. De Raad is niet unaniem over de aanvaardbaarheid hiervan, een minderheid vindt het scheiden van ouders en hun jongen op voorhand niet acceptabel.

Het gebruik van uit het wild onttrokken vogels zorgt voor welzijnsaantasting. Indien het lokken van vogels belangrijk is, dan hoort een populatie gefokte dieren ter beschikking te staan. Een gefokte populatie is te verkiezen boven exemplaren uit het wild.

Als lokmethode als zodanig leiden lokeksters, -kraaien en -kauwen (en spreeuwen/eenden) niet tot welzijnsaantasting van te lokken vogels. Aanvullende stappen zoals vangen en doden kunnen wel leiden tot welzijnsaantasting.

Ethische aspecten bij het gebruik van uit het wild onttrokken lokvogels

De lok eksters, -kraaien en -kauwen (en spreeuwen, eenden) worden ingezet als instrumenteel dier om wilde soortgenoten aan te trekken. Ook als het welzijn gewaarborgd is, staat dit gebruik op gespannen voet met de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier. Verschillende morele opvattingen in de samenleving over respect voor intrinsieke waarde en zorg voor individuen kunnen zorgen voor morele verontwaardiging. Van uit het wild onttrokken exemplaren wordt de vrijheid ontnomen. Verdere ethische aspecten liggen bij de vervolgstappen na het inzetten van lokvogels (vangen en/of doden, onderzoek, etc.). Bij het inzetten van dode vogels gaan ethische aspecten vooraf bij het verkrijgen en doden van deze vogels.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van lokvogels (ekster, kraaien, kauwen en spreeuwen, eenden) als lokmiddel als zodanig niet leidt tot onacceptabele welzijnsproblemen indien de lokvogels gefokt zijn. Aanvullende stappen zoals vangen en doden kunnen wel leiden tot welzijnsaantasting., Bij uit het wild onttrokken lokvogels leidt het inzetten van volwassen dieren tot onacceptabele welzijnsproblemen. Er kunnen geen algemene uitspraken over het welzijn van jonge vogels die uit het wild worden onttrokken, dit is sterk afhankelijk van de soort,

houderijcondities e.d. De Raad is niet unaniem over de aanvaardbaarheid hiervan, een minderheid vindt het scheiden van ouders en hun jongen op voorhand niet acceptabel. Hier speelt ook het respect voor de intrinsieke waarde van het dier en de afhankelijkheid van jonge dieren (relatie ouders-jongen en zorg voor individuen) mee.

2.2.3. Lokgeluiden

Het maken van lokgeluiden middels akoestische of mechanische lokmiddelen (zoals lokfluiten) kan evenals lokvogels worden ingezet om eenden en ganzen binnen schootsafstand te krijgen (voorkomen onnodige verwondingen)⁸. Zowel mechanische als elektronische lokkers zijn voor een breed spectrum aan vogelsoorten beschikbaar. Voorbeelden zijn o.m. zwarte kraai, ekster, grauwe gans, kolgans, Canadese gans, wilde eend, smient, nijlgans. Niet voor alle soorten vogels werken lokmiddelen even goed.

Ook hier wordt slechts de inzet van het lokgeluid/de lokfluit en andere middelen waarmee een lokgeluid kan worden gemaakt besproken (het lokken) in relatie tot het welzijn van de te lokken vogels. De vervolgstappen van vangen en/of doden of anderszins worden niet meegenomen bij gevolgen voor dierenwelzijn.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van lokfluiten en andere middelen waarmee een lokgeluid kan worden gemaakt als lokmiddel als zodanig niet leidt tot welzijnsproblemen. Aanvullende stappen zoals vangen en doden kunnen wel leiden tot welzijnsaantasting.

2.2.4. Kunstlicht en nachtzichtapparatuur

Volgens het IPO kan voor bepaalde vormen van schadebestrijding toepassing van kunstlicht, al dan niet gemonteerd op een geweer, nodig zijn. De inzet is volgens het IPO bedoeld om effectiviteit tijdens schemering en nachtelijke uren te vergroten voor specifieke gevallen waar het gaat om in korte tijd een aantalsreductie te bereiken. Het gaat dan met name om vogels die in de nacht foerageren (zoals smienten en andere eenden en bij volle maan en heldere hemel ook ganzen). Ook hulpmiddelen zoals restlichtversterker en nachtkijkers zouden hiervoor worden ingezet. Deze middelen/methoden zijn bedoeld om het geweer ook 's nachts in te kunnen zetten⁹.

Het Faunafonds heeft in het verleden veel geadviseerd over de effectiviteit van deze middelen m.b.t. beheer en schadebestrijding, met name met betrekking tot zoogdieren (vooral over vossen en wilde zwijnen).

Het gebruik van laser is door het IPO aangeduid als verjagingsmiddel en daarom niet opgenomen. De laser kan mogelijk schadelijke effecten hebben, onduidelijk is of de ogen van vogels bestendig zijn tegen het hoog energetische licht. Dit kan mogelijk schadelijke effecten hebben. Ook voor het gebruik van een laser-pointer is dit onbekend.

Er is nog weinig bekend of verschillende kleuren licht minder verstorend kunnen werken voor vogels. Van pluimvee is bekend dat de dieren erg rustig blijven onder blauw licht.

---

⁸ Lokmiddelen worden als hulpmiddel ingezet voor populatiebeheer waar het doel is om de populatieomvang terug te brengen, bij schadebestrijding zorgen lokmiddelen bij het doden van individuele dieren, dat verjagend werkt ('aan verjaging ondersteunend afschot'). Afschot werkt dan afschrikwekkend voor andere vogels.

⁹ Zonder deze hulpmiddelen is het zicht slecht waardoor het bereik te kort is, wordt de precisie negatief beïnvloed en is de herkenbaarheid van soorten onvoldoende.

Infrarood licht kan mogelijk door bepaalde vogels worden waargenomen, vooralsnog zijn er geen aanwijzingen dat dit verstoring werkt.

Dierenwelzijn

Het gebruik van kunstlicht in nachtelijke uren kan zorgen voor verstoring van vogels en de omgeving (andere dieren). Verstoring door licht kan optreden doordat het de nieuwsgierigheid van dieren prikkelt, hen juist angst aanjaagt of hen desoriënteert¹⁰. Voor vogels kan het gebruik van kunstlicht leiden tot verjaging van slapende of foeragerende vogels. Dit kan leiden tot desoriëntatie, schrik/angst en opvliegen van (grote) groepen. Dit kan leiden tot welzijnsaantasting. Er dient dan ook rekening te worden gehouden met andere voorkomende soorten en belangen.

Onduidelijk is of het gebruik van kunstlicht zodanig effectief is dat moeilijk te onderscheiden vogels uit elkaar kunnen worden gehouden (bijvoorbeeld verschillende soorten ganzen).

Het gebruik van nachtzichtapparatuur op zichzelf heeft geen gevolgen voor dierenwelzijn. De methoden waarmee de nachtzichtkijkers worden gecombineerd voor het doden van vogels hebben dit wel.

Ethische aspecten bij het gebruik van kunstlicht en nachtzichtapparatuur

Met het gebruik van kunstlicht wordt ingegrepen op het natuurlijk ritme, donkerte en nachtrust van dieren en de omgeving. Daarentegen zijn vogels in rust beter (met minder onrust voor de dieren) te benaderen dan bij daglicht actieve vogels.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van nachtzichtapparatuur (infrarood licht) als hulpmiddel niet leidt tot welzijnsproblemen. Het inzetten van kunstlicht werkt verstoring (op een niet-selectieve wijze) en moet vermeden worden.

2.2.5. Geluiddempers op een geweer

Volgens het IPO kunnen geluiddempers op een geweer, altijd onder stringente voorwaarden en voor slechts een beperkte doelgroep, worden ingezet om onnodige verstoringseffecten bij de te schieten soorten, andere soorten en de omgeving te voorkomen. De inzet is bedoeld voor specifieke gevallen waar het gaat om in korte tijd een aantalsreductie te bereiken (en is alleen mogelijk als er op basis van de Wet wapens en munitie ook toestemming wordt verleend).

Ook kunnen geluiddempers ingezet worden om 's nacht in de buurt van bebouwing op te treden of in gebieden die verstoringsgevoelig zijn vanuit natuurbeschermingsoogpunt.

Adviezen van het Faunafonds over de inzet van geluiddempers zijn gericht op zoogdieren, o.a. voor het doden van edelherten in de Oostvaardersplassen, om verstoring van o.a. watervogels te voorkomen.

In het Richtsnoer Ganzendoden is aangegeven dat het gebruik van een geluiddemper, eventueel in combinatie met subsonische munitie, het verstoringseffect van een schot

---

¹⁰ Hier worden ook wel termen als 'aantrekkende' en 'afstotende' werking voor gebruikt. Bekend zijn effecten van (permanente) verlichting op zoogdieren zoals vleermuizen en marterachtigen, maar ook amfibieën en insecten kunnen worden verstoord door kunstlicht. Door desoriëntatie kunnen rust/donker en daarmee energiebalans en bioritme worden verstoord. Afhankelijk van de blootstelling (duur, sterkte) kan dit leiden tot uitputting en snellere sterfte. Trekvogels worden afgeleid door lichtbronnen en kunnen uit koers raken.

met een kogelgeweer sterk kan verminderen (is afhankelijk van het kaliber). Daardoor kunnen er meer ganzen worden gedood en is het 'verdrijvende' /verstorende effect op de omgeving minder. Het 'verdrijvende' effect van het afschot wordt dan ook minder.

Dierenwelzijn

Geluiddempers verminderen de verstoring van te schieten vogels, andere dieren en de omgeving. Er blijft wel een restgeluid over. Of de te doden dieren minder in de gaten hebben wat er aan de hand is en rustiger blijven, is onduidelijk. Vogels reageren niet alleen op het geluid van een schot, maar ook op de reactie van soortgenoten. Zonder demper zal na één schot onrust/angst ontstaan en vliegen dieren weg. Met demper is dat misschien na enkele schoten voordat dezelfde reactie optreedt. Voor de mate van onrust/angst voor de te doden dieren zal het gebruik van een demper niet veel verschil maken.

Ethische aspecten bij het gebruik van geluiddempers

Het gebruik van een geluiddemper kan zorgen voor effectiviteit, het schieten van grotere aantallen vogels hangt af van de reacties op soortgenoten. De inzet van een geluidsdemper maakt het mogelijk om in verstoringsgevoelige gebieden minder verstorend in te kunnen grijpen.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van geluidsdempers als hulpmiddel niet leidt tot welzijnsproblemen.

2.3. Vangen van vogels

2.3.1. Bal-chatri

De bal-chatri is een kooi waarin een levend of imitatie-prooidier zit om roofvogels te lokken. Aan de kooi zijn nylon lusjes bevestigd, waarin de poten/klauwen van roofvogels vastraken en waardoor de roofvogels levend gevangen kunnen worden en elders weer worden losgelaten. Het vervoer van de vogel in een andere kooi, transport naar een andere locatie of andere vervolgstappen worden hier niet meegenomen bij gevolgen voor dierenwelzijn.

De bal-chatri wordt ingezet op vliegvelden (als alternatief voor afschot) of voor wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld bij ringen en zenderen. Volgens informatie van het IPO vraagt de bal-chatri om specifieke kennis en wordt gebruik daarom alleen bij ontheffing aan professionals toegestaan. Er bestaan anekdotische verhalen over het herhaaldelijk vangen van hetzelfde individu, na vangen met kooien en verplaatsing (onduidelijk bij welk type kooi). Er kan daardoor worden getwijfeld aan de effectiviteit van de methode. Wel geeft dit aanwijzing dat dieren vangst en verplaatsing kunnen doorstaan zonder verwonding of dood tot gevolg (maar dit is geen garantie). Het is onduidelijk of en hoe lang het vastraken invloed heeft op het natuurlijk predatiegedrag van de vogel (associatie 'straf' van vastzitten met jachtgedrag/prooidieren).

Dierenwelzijn

Roofvogels die worden gevangen met een bal-chatri raken met hun poten verstrikt in nylon lusjes. Het dier probeert zich hierna te bevrijden uit zijn positie. Dit veroorzaakt

aanzienlijke stress, angst, ongerief en daarmee welzijnsaantasting van de gevangen vogel.

De vogel is sterk afhankelijk van iemand die de val controleert en het dier bevrijdt. Onduidelijk is hoe lastig het loskrijgen van een vogel uit een bal-chatri is. Hierbij wordt de vogel gehanteerd en vinden er vervolghandelingen plaats. Hierna zal het dier worden overgeplaatst in een andere kooi en worden vervoerd naar een andere locatie. De val is niet roofvogel-specifiek, onduidelijk is hoe selectief de bal-chatri is en of andere vogels hier ook in verstrikt kunnen raken. Vermoedelijk zullen alleen roofvogels het prooidier willen slaan/vangen. Bij snel ingrijpen na vangst zal het risico op verwondingen kleiner raken, onduidelijk is of vogels zichzelf permanent kunnen verwonden naarmate ze langer in de bal-chatri vastzitten. Goede monitoring van dit type vangkooi is voor het dierenwelzijn erg belangrijk.

Indien er een levend prooidier wordt aangeboden ondervindt het prooidier een aanzienlijke welzijnsaantasting, zowel door stress van de opsluiting als de levensbedreigende nabijheid van de predator.

Ethische aspecten bij het gebruik van bal-chatri

Het vangen van vogels heeft negatieve gevolgen voor dierenwelzijn en impliceert een integriteitsaantasting, daar moeten zwaar wegende belangen tegenover staan. Het vangen en verplaatsen van vogels kan worden gebruikt gemaakt als alternatief voor doden. Naast morele problemen met betrekking tot het dier dient ook meegewogen te worden dat mensen hier aanstoot aan kunnen nemen: Het is een onprettig gezicht om een roofvogel te zien die vastzit in de bal-chatri. Verdere ethische aspecten liggen bij de vervolgstappen na vangen (transport/vervoer/etc.).

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van de bal-chatri als alternatief voor het doden van dieren en voor onderzoek, niet leidt tot onacceptabele welzijnsproblemen van roofvogels indien er geen gebruik wordt van levende prooidieren en indien een aantal uitvoeringsaspecten in acht worden genomen. Voor deze uitvoeringsaspecten dienen voorwaarden te worden uitgewerkt waarbij aangegeven wordt hoe wordt voorkomen dat dieren te lang vastzitten en onnodige verwondingen oplopen. Hierbij moet de maximum duur van vastzitten expliciet worden gemaakt, de frequentie van controle van de bal-chatri in het veld, techniek/ICT en aanwezigheid beeldbewaking rond permanente monitoring op afstand, voorwaarden voor welzijnsborging en inrichtingseisen van de bal-chatri en de omgeving. Daarnaast dienen eisen voor passend transport te worden opgesteld. De Raad beveelt monitoring van gevangen vogels op langdurige effecten aan. Als de uitvoeringsaspecten niet geborgd kunnen worden, dan is deze methode uit het oogpunt van welzijn niet acceptabel.

2.4. Doden van vogels

Van de hieronder opgenomen middelen en methoden om vogels te doden, is het noodzakelijk de vogels eerst te vangen of te bemachtigen. Deze voorafgaande handelingen zijn niet beoordeeld op gevolgen voor dierenwelzijn¹¹. Vangen van vogels zorgt voor stress, angst en ongerief en heeft negatieve gevolgen voor dierenwelzijn.

---

¹¹ In het Richtsnoer Ganzendoden is eerder opgenomen dat voor het doden van ganzen (waaronder door neksteek, cervicale dislocatie, electrocutie en vergassing met CO₂) de dieren eerst gevangen moeten worden.

2.4.1. Slag-steek- en snijwapens

Volgens informatie van het IPO worden deze wapens ingezet voor het doden van reeds bemachtigde dieren. Aangeschoten en gewonde vogels als fazanten en eenden (ganzen?) kunnen met deze wapens in overmachtssituaties worden gedood, evenals een "kleine specifieke categorie van vogels" die zijn gevangen in een vangkooi om bijvoorbeeld "schade aan gewassen te ondervangen".

De term slag-steek en snijwapens is een erg breed begrip. Er zijn bijvoorbeeld veel verschillende typen messen en veel wapens kunnen als slagwapen worden gebruikt (knuppels, kolf van een geweer, stokken, maar in principe ook rackets o.i.d.). Onder de wet wapens en munitie wordt onderscheid gemaakt in verschillende categorieën wapens. Welke wapens het IPO dus precies bedoelt om hiervoor in te zetten is onduidelijk.

Bij productiedieren wordt gebruik gemaakt van de volgende slag- steek- en snijwapens:

- Slagwapens: penetrerend penschiettoestel; niet penetrerend penschiettoestel (o.a. Zephyr) en percuterende kopslag. Penschiettoestellen zijn beter bekend onder de naam schietmasker.
- Steek- en snijwapens: onverdoofd verbloeden

De directe dodelijkheid van deze wapens is afhankelijk van type vogel (grootte/gewicht), methode en uitvoerder. Soms wordt een dier alleen bedwelmd/verdoofd en is een aanvullende dodingshandeling vereist zoals het doorsnijden van hals- en slagaders. Dit is sterk afhankelijk van de combinatie dier/toestel.

Dierenwelzijn

Bij het gebruik van steek- en snijwapens zijn vogels niet direct bewusteloos en duurt het enige tijd voordat de vogels dood zijn. Het onderscheid tussen bewusteloosheid, verlamming ('tonic immobility') of dood is niet altijd makkelijk vast te stellen.

Een klap op de kop is alleen dodelijk als product van een bepaalde massa en een bepaalde versnelling ($F=m \times a$). Er treedt direct bewusteloosheid in, wel kan er recovery zijn zodat de dieren weer bijkomen. Het effect van een penschiettoestel en een kopslag kunnen reversibel zijn, een aanvullende dodingshandeling is dan vereist.

Onverdoofd verbloeden is irreversibel en bij productiedieren alleen onder bepaalde voorwaarden toegestaan voor religieuze riten. Hierbij treedt geen directe bewusteloosheid op, deze methode is dan ook niet wenselijk zonder voorafgaande verdoving. De neksteek en decapitatie zijn pijnlijk en niet meteen dodelijk (RDA, 2012). Omdat bij decapitatie de dood niet onmiddellijk intreedt en deze behandeling dus pijnlijk kan zijn en niet gezien wordt als diervriendelijk, is deze methode in het geval van slachtganzen alleen geschikt bevonden voor reeds verdoofde dieren (EFSA, 2006 volgens Van der Weide & Rijks, 2013).

De (beperkte) literatuur gaf aan dat dit alleen relatief eenvoudig en weinig verstorend is in de ruiperiode, aan het einde van het broedseizoen. Op andere momenten zijn aanvullende maatregelen zoals verdovend lokvoer of meer welzijnsaantastende vangmethoden nodig. Vanuit welzijnsoogpunt heeft het de voorkeur om complete gezinsverbanden (ouders + jongen) te vangen. Die kans is het grootst in de ruiperiode, een relatief korte periode van 3-4 weken. Uit de praktijk zijn signalen dat het verstorende en welzijnsaantastende effect van het vangen en bijeen drijven verschilt per ganzensoort. Vooral de grauwe ganzen zouden onrustiger reageren dan andere soorten. Nader onderzoek hiernaar werd in Richtsnoer Ganzendoden als gewenst benoemd. Hetzelfde gold voor het verstorende effect van het vangen van de ganzen op andere dieren (en planten) in deze *wetlands*, omdat significante verstoring vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijn een grote belemmering kan zijn om de ruiende ganzen te mogen vangen.

Zonder verdoving kan het bij deze methoden enige tijd duren voordat de dood optreedt (20 seconden). Hier kan veel pijn bij aan te pas komen, dat kortstondig leidt tot welzijnsaantasting.

Bij het gebruik van slag-steek- en snijwapens worden vogels eerst bemachtigd (bijv. vangen/schieten) en daarna gehanteerd. De informatie van het IPO geeft aan dat deze wapens aanvullend zijn in overmachtssituaties. De dieren zijn dan al verwond, bijvoorbeeld aangeschoten en ondervinden al pijn, angst en stress. Het hanteren en fixeren van de dieren verhoogt deze welzijnsaantasting.

Omdat het gebruik van slag-, steek- en snijwapens erg afhankelijk is van de vaardigheid van de gebruiker en van de gebruikseigenschappen van het in te zetten wapen, dienen er voorschriften te worden opgesteld voor uitvoering (type wapens/voorschriften gebruik bij type vogels/training/opleiding/controle). Het is bij deze methode echter lastig vast te stellen of deze goed worden uitgevoerd, dit is een risico voor de aantasting van dierenwelzijn. Het gebruik van gestandaardiseerde penschiettoestellen is minder persoonsafhankelijk.

Slag- steek en snijwapens zijn uit het oogpunt van dierenwelzijn niet geschikt om in te zetten als directe methode, alleen als noodoplossing om dieren verder lijden te besparen. Er dient altijd te worden gekeken of er een beter inzetbaar middel/methode is. De situatie bij vangkooien lijkt hierbij minder op overmacht, hier kan worden verwacht dat de vogels in de kooien gedood moeten worden en zijn andere methoden te verkiezen (bijvoorbeeld lethale injectie/verdoving). Situaties als doodknuppelen zijn uit het oogpunt van dierenwelzijn uit den boze. De neksteek is niet eenvoudig uitvoerbaar en behoeft training. Het is zeker niet aan te bevelen voor grote groepen, en kan alleen als noodmaatregel worden ingezet, niet als standaard methode. Decapitatie is relatief eenvoudig, maar veroorzaakt niet directe bewusteloosheid. Hoe groter een vogel, hoe moeilijker en hoe langer het duurt voordat bewusteloosheid intreedt. Decapitatie is daarom alleen acceptabel voor kleinere vogels en af te wijzen ganzen en zwanen.

Ethische aspecten aan het gebruik van slag-steek- en snijwapens

Zoals eerder is aangegeven, is elke vorm van doden niet moreel neutraal en vraagt om een rechtvaardiging. Bij het gebruik van slag-, steek- en snijwapens speelt tevens mee dat het in veel gevallen geen prettig gezicht is, vanwege bloeden en stuiptrekken en bij decapitatie onthoofden. Dit roept vragen op in termen van respect voor de intrinsieke waarde van het dier, maar ook of de methode past bij de menselijke waardigheid. Het antwoord hierop wordt bepaald door de noodzaak van/ het gebrek aan alternatieve methoden voor het doden van de vogels. Hierdoor zal het uit ethisch oogpunt slechts in een zeer beperkt aantal gevallen acceptabel zijn.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het gebruik van slag-, steek- en snijwapens uit het oogpunt van dierenwelzijn en ethische aspecten, niet geschikt zijn om in te zetten als directe methode, alleen als noodoplossing voor individuele vogels die reeds verwond zijn, met inachtneming van de soort vogel. Er dient altijd te worden gekeken of er een beter inzetbaar middel/methode is.

2.4.2. Gassen

Volgens informatie van het IPO wordt deze methode toegepast bij het doden van grote aantallen gevangen vogels zoals ganzen. In de ruiperiode worden ganzen samengedreven in vangmiddelen zoals een vangkraal. In speciaal geprepareerde containers of voertuigen worden de dieren blootgesteld aan het gas (CO₂) uit een mobiele, luchtdicht afsluitbare unit (aanhangers of containers).

Volgens de Europese verordening 1099/2009 zijn voor productiedieren de volgende gassen toegelaten:

- CO₂ - in hoge concentraties (<40%-wettelijke grens) bij pluimvee, uitgezonderd ganzen en eenden¹². Dit is in Nederland ook toegestaan voor het doden van wilde ganzen. Meestal wordt bij hoge concentraties gewerkt met meer dan 60% CO₂. CO₂ zorgt voor bewusteloosheid (hypercapnie) of samen met een gebrek aan zuurstof (hypoxie). Daarna moet nog doding plaatsvinden. De werking is afhankelijk van de concentratie, bij lage concentraties duurt het langer voordat dieren doodgaan, bij hoge concentraties gaat dit sneller. Bij korte blootstelling is middel/methode reversibel.
- CO₂ - in twee fasen voor pluimvee. Dit wordt in slachterij omstandigheden toegepast. In fase 1 vindt bij bewustzijn blootstelling aan <40% plaats (direct of geleidelijk in meerdere fasen), na het intreden van bewusteloosheid volgt blootstelling aan een hogere concentratie.
- CO₂ met inerte gassen (N₂, Ar) bij pluimvee. Bij korte blootstelling is dit reversibel.
- Inerte gassen (N₂, Ar). Bij blootstelling < 3min. is dit reversibel.

De verschillende gassen werken op een andere manier. Hoge concentraties N₂ en argon zorgen ervoor dat er te weinig zuurstof wordt ingeademd wat leidt tot ernstige anoxie, leidend tot bewusteloosheid en dood. CO₂ zorgt voor een hoog CO₂ spanning in het bloed, dat leidt tot een zuurstoftekort of een snelle pH-daling van het bloed en het hersenvocht. De lagere pH waarde leidt tot bewusteloosheid en uiteindelijk tot dood.

De verdoving als gevolg van blootstelling aan deze gassen (zowel CO₂ als N₂ en argon) is reversibel als de blootstellingsduur te kort is en er weer voldoende zuurstof wordt ingeademd. Dieren dienen dan ook in het gas te blijven totdat de dood is ingetreden. Van CO₂-druk wordt een snellere ademhaling geïnduceerd. CO₂ is een gas dat gebruikt wordt voor narcose, N₂ en Ar zijn dat niet.

Vogels kunnen erg verschillend omgaan met ademhaling en gassen. Vogels die op grote hoogte kunnen vliegen of langere tijd onder water kunnen doorbrengen (zoals watervogels) kunnen op andere manieren omgaan met bijvoorbeeld regulering van druk en zuurstoftekort. Het vergassen van vogels wordt nu alleen toegepast op pluimvee en ganzen.

Dierenwelzijn

Inademen van hoge concentraties (>40%) CO₂ is pijnlijk door de sterke verzuring van de slijmvliezen. Om deze reden is voor pluimvee een 2- fasen verdovingsmethode vereist waarbij dieren niet bij bewustzijn aan hoge CO₂ concentraties worden blootgesteld.

Inademen van hoge concentraties N₂ en argon (inerte gassen) heeft dit effect niet. Doden d.m.v. anoxia vereist een gecontroleerde zeer lage O₂ concentratie, dit voorkomt dat dieren weer snel bij bewustzijn komen.

---

¹² Dit is niet toegestaan vanuit de opvatting dat watervogels langer zonder O₂ kunnen. Onderzoek heeft duidelijk aangetoond dat ook pekingeenden en wilde ganzen net zo gevoelig zijn voor CO₂ als ander pluimvee (bijv. kippen en kalkoenen).

Voor het vergassen dienen vogels te worden gevangen, dit is een bijkomend nadeel met gevolgen voor dierenwelzijn als stress en angst (ook kan er bij grote aantallen verstoring van andere dieren in de omgeving plaatsvinden). Bij ganzen in de rui is samendrijven een manier die relatief rustig kan gebeuren, maar vergt expertise en voorwaarden. De onduidelijkheid over het inzetten van gas bij vogels die nog kunnen vliegen brengt onbekende risico's voor welzijnsaantasting met zich mee (opvliegen, tegen wanden vliegen, verwondingen, stress, angst). Deze methode lijkt daar niet geschikt voor.

In het Richtsnoer Ganzendoden is voor ganzen eerder aangegeven: "Bij het doden door middel van vergassing met CO₂ is het belangrijk dat de concentratie CO₂ geleidelijk opgebouwd wordt¹³, zodat eerst bedwelming en daarna de dood intreedt, met zo min mogelijk stuiptrekkingen. Het is essentieel dat de CO₂ concentratie voor alle ganzen in de vergassingsruimte geleidelijk opbouwt of dat een tweefasen-methode wordt toegepast. Dit moet gemonitord, geverifieerd en gehandhaafd worden. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat de toevoeging van Argon aan het gasmengsel geen welzijnsverbeterend effect heeft. Het gebruik van CO wordt uit het oogpunt van veiligheid ontraden". "De welzijnsaantasting is het kleinst wanneer de dieren aan het einde van de broedperiode in de rui gevangen en gedood worden. Dat is in de praktijk een periode van ongeveer vier weken". Bij het inzetten van gas voor grote aantallen dieren zijn hiervoor veel vangteams en mobiele apparatuur nodig. Praktijkdeskundigen geven aan dat de beperkende factor niet de beschikbaarheid van de vergassinginstallaties, maar veeleer de beschikbaarheid van competente vangteams is. "De welzijnsaantasting van de te doden ganzen is direct gerelateerd aan de kundigheid van de vangers en de competentie van de vangers is dus van groot belang".

Het doden met behulp van CO₂ is niet geschikt voor alle type vogels. Sommige soorten zijn zo gevoelig, dat het vangen voor het vergassen meer stress oplevert dan het doden zelf. De hoeveelheid stress hangt ook af van de wachttijd tussen het vangen en het doden en de behandeling van de ganzen in de omheining waar ze gevangen worden. Eventueel transport na vangst brengt ook welzijnsaantasting met zich mee. Onderzoek bij landbouwhuisdieren toont aan dat transport een bijzonder stressvolle ervaring kan zijn voor dieren, afhankelijk van veel factoren zoals de transportafstand en de leeftijd van de dieren.

Indien er grote aantallen ganzen, gevangen met behulp van netten en fuiken, dienen te worden gedood, is vergassen het snelste en waarschijnlijk het minst stressvol.

De 'vangen en doden' methode wordt bij voorkeur (onder randvoorwaarden) ter plaatse in mobiele vergassingsapparatuur uitgevoerd, omdat transport een aanvullende, vermijdbare welzijnsaantasting oplevert (RDA, 2012). Bij de beoordeling is hier ook vanuit gegaan. De soort vogel, lokale situatie, tijd, plaats en periode zijn medebepalend voor de inzet van dit middel/deze methode.

Ethische aspecten aan het gebruik van gassen

Zoals eerder is aangegeven, is elke vorm van doden niet moreel neutraal en vraagt om een rechtvaardiging.

---

¹³ Hoge concentraties CO₂ mogen wettelijk worden toegepast bij het doden anders dan in slachtsituatie. Voor het dierenwelzijn is het belangrijk dat de concentratie wordt opgebouwd.

In het Richtsnoer Ganzendoden is aangegeven dat van de verschillende dodingmethoden voor ganzen, het doden door verstikking met een gasmengsel de heftigste maatschappelijke reacties oproept: *"Door sommigen worden er vergelijkingen getrokken met het massaal vergassen van mensen in de Tweede Wereldoorlog. Hoewel men vraagtekens kan zetten bij de rechtvaardiging van deze abjecte vergelijking, is erkenning van deze gevoelens in de maatschappij wel noodzakelijk. Het is overigens opmerkelijk dat deze vergelijking niet of veel minder gehoord wordt in verband met het bedwelmen van vleeskuikens en vleesvarkens voor de productie van voedsel"*.

Het (vangen en) ombrengen van grote aantallen kwetsbare dieren en van hele families staat op gespannen voet met de erkenning van de intrinsieke waarde van dieren en de daaruit volgende (morele) plicht tot zorg voor individuele dieren. Mede hierdoor kan deze methode leiden tot morele verontwaardiging. De aanblik van grote aantallen dieren die een vergassingsinstallaties worden ingedreven, kan erg onprettig zijn.

Het inzetten van gas bij vogels die nog kunnen vliegen is, naast risico's voor dierenwelzijn een onprettig gezicht. Dit roept vragen op in termen van respect voor de intrinsieke waarde van het dier, maar ook of de methode past bij de menselijke waardigheid. Het antwoord hierop wordt bepaald door de noodzaak van/ het gebrek aan alternatieve methoden voor het doden van de vogels. Hierdoor zal het uit ethisch oogpunt slechts in een zeer beperkt aantal gevallen acceptabel zijn.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat voor het inzetten van gassen als dodingsmethode/middel voor groepen ruiende ganzen het volledige Richtsnoer Ganzendoden kan worden aangehouden, waarin de concrete randvoorwaarden (in context) worden aangegeven wanneer deze methode vanuit dierenwelzijn acceptabel is. Als aanvulling dienen er eisen te worden gesteld aan de apparatuur (o.a. opbouw concentraties, meetapparatuur, zichtvenster) en het gebruik ervan (o.a. aantallen dieren, tijdsduur, expertise).

2.4.3. Elektrische bedwelming

Gevraagd is om elektrische bedwelming te beoordelen. Elektrische bedwelming is geen dodingsmethode, maar wordt hieronder ter volledigheid besproken in combinatie met elektrocutie (doden door elektrische stroom).

Elektrische bedwelming is een tussenstap tussen vangen en doden, elektrocutie kan wel direct dodelijk zijn. Er zijn twee manieren van elektrische bedwelming/elektrocutie die worden toegepast bij productiedieren/slacht:

- Kopdoorstroming; hierbij loopt een elektrische stroom enkel door de kop en dus alleen door de hersenen.
- Lichaamsdoorstroming; hierbij loopt een elektrische stroom door de hersenen en rest van het lichaam en dus ook door het hart.

Eis voor verdoven t.b.v. het slachten is dat de methode bewusteloosheid induceert die voldoende lang aanhoudt om te garanderen dat dieren tijdens aanvullende dodingshandelingen zoals verbloeden niet bij bewustzijn kunnen komen.

Volgens het IPO kan elektrische bedwelming ook worden toegepast op gevangen wilde vogels. In het Richtsnoer Ganzendoden is al eerder opgemerkt dat over elektrocutie als *bedwelming*smethode voor pluimvee veel wetenschappelijke informatie voorhanden is, maar dat er over het gebruik van elektrocutie als *doding*smethode voor ganzen nog

onvoldoende bekend is. Destijds adviseerde de Raad het ministerie van Economisch Zaken om nader onderzoek te (laten) doen naar de effectiviteit en welzijnsaantasting van deze dodingmethode voor ganzen en andere watervogels.

Bij wilde vogels kunnen er onderling grote verschillen zijn. Om er zeker van te zijn dat bij alle dieren de dood intreedt, kan ervoor gekozen worden de dieren direct na de stroomtoediening te verbloeden door het doorsnijden van beide halsaders- en slagaders.

Dierenwelzijn

Wilde vogels verschillen onderling meer van formaat en gewicht dan pluimvee. Daardoor kan het in praktijksituaties niet zeker zijn of alle vogels het bewustzijn verliezen. Het vaststellen van bewusteloosheid of dood is sowieso lastig.

Bij kopdoorstroming wordt het hartritme niet altijd ontregeld. Het betreft een enkelvoudige bedwelming en er is veelal een snelle terugkeer van bewusteloosheid. Aanvullende dodingshandelingen zijn dan ook vereist. Gevolgen voor dierenwelzijn van aanvullende methoden zoals het doorsnijden van halsaders en slagaders worden besproken bij slag-, steek- en snijwapens, indien de dieren bewusteloos zijn en blijven gedurende het verbloeden totdat de dood intreedt, is er geen aanvullend risico op ongerief. Bij lichaamsdoorstroming bij frequenties <50Hz en voldoende blootstelling is deze methode irreversibel en zijn dieren direct dood. De vereiste minimale stroomsterkte voor elektrocutie is niet vastgesteld. Voor zowel kopdoorstroming als lichaamsdoorstroming is fixatie vereist. Voor wilde dieren is dit buitengewoon stressvol.

De 'vangen, bedwelmen en doden' methode wordt bij voorkeur ter plaatse in een mobiele unit uitgevoerd, omdat transport een aanvullende, vermijdbare welzijnsaantasting oplevert. In praktijksituaties met gevangen wilde vogels is elektrische bedwelming/elektrocutie echter lastig uitvoerbaar. Er is apparatuur voor nodig met hoge stroom en in het veld is dit lastig op te lossen met aggregaten. Een tweede praktisch probleem is dat de (individuele) verschillen tussen vogels een verschillende aanpak per type vogel vereist. Ook voor de werkveiligheid kan bijvoorbeeld het werken met natte dieren gevaarlijk zijn, de risico's voor de uitvoerenden zijn te groot.

Ethische aspecten bij het gebruik van elektrische bedwelming/elektrocutie

Naast algemene overwegingen bij het doden van (wilde) dieren roept het gebruik van elektrische stroom vragen op t.a.v. de veiligheid van uitvoerders, zeker als dit gebeurt met vogels die nat zijn.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het inzetten van elektrische bedwelming/elektrocutie niet uitvoerbaar is in de praktijk.

2.4.4. Cervicale dislocatie

Volgens het IPO kan cervicale dislocatie worden ingezet om een enkel exemplaar of kleine aantallen gevangen (bijvoorbeeld kraaiachtigen in vangkooien) en/of aangeschoten dieren te kunnen doden. Het middel is maar in een beperkt aantal situaties geschikt (kleine aantallen, ver van de bebouwing). In de voorwaarden bij de ontheffing moet dit volgens het IPO altijd worden ingekaderd, met inachtneming van het Richtsnoer Ganzendoden.

Bij productiedieren kan cervicale dislocatie handmatig of mechanisch worden uitgevoerd door oprekking en torsie van de nek. Er bestaat ook een handschoen met ingebouwde klem (UK), waardoor het breken van de nek doeltreffender kan worden uitgevoerd. Bij pluimvee is cervicale dislocatie voor vogels tot maximaal 5 kg toegestaan. Handmatig mag dit slechts tot 3 kg worden uitgevoerd. Er mogen maximaal 70 dieren per dag worden gedaan.

Cervicale dislocatie is een moeilijke methode en is erg afhankelijk van de vaardigheden van de uitvoerder. Het is belangrijk dat de nek hoog wordt gebroken zodat de hersenstam wordt beschadigd, bij laag breken treden dwarslaesies op zonder dat daarbij bewustzijnsverlies gegarandeerd wordt. De techniek is niet eenvoudig aan te leren en voor grote aantallen niet goed uitvoerbaar. Bij kleinere vogels (gelijk aan of kleiner dan eenden, ongeveer 1,5 kg) kan de methode, mits technisch goed uitgevoerd leiden tot een snelle dood indien zowel de nek wordt gebroken als de bloedvaten scheuren. Voor grote vogels en ook voor grote aantallen is erg veel kracht nodig, dat maakt het lastig uitvoerbaar (van der Weide & Rijks 2013). Bij pluimvee wordt de methode toegepast door de vogels aan de poten vast te houden en dan de nek te strekken, voor ganzen en zwanen is het niet toegestaan.

Dierenwelzijn

Cervicale dislocatie leidt niet tot directe bewusteloosheid en ongevoeligheid en veroorzaakt ongerief. Alleen wanneer technisch goed uitgevoerd leidt het tot een snelle dood, maar deze is niet direct. Het is irreversibel. Omdat de dood niet onmiddellijk intreedt en daardoor deze behandeling dus pijnlijk kan zijn en niet gezien wordt als diervriendelijk, is deze methode in het geval van slachtganzen alleen geschikt bevonden voor reeds verdoofde dieren (EFSA, 2006).

Het hanteren van de vogels bij cervicale dislocatie zorgt voor angst en stress. Cervicale dislocatie is uit het oogpunt van dierenwelzijn niet geschikt om in te zetten als directe methode, alleen als noodoplossing. Er dient altijd te worden gekeken of er een beter inzetbaar middel/methode is. In een stedelijke omgeving zal voorafgaand transport meestal noodzakelijk zijn bij deze dodingmethode. Dit levert extra welzijnsaantasting op.

Ethische aspecten aan het gebruik van cervicale dislocatie

Naast genoemde welzijnsproblemen speelt bij cervicale dislocatie ook mee dat het niet prettig is om te zien. Dit roept vragen op in termen van respect voor de intrinsieke waarde van het dier, maar ook of de methode past bij de menselijke waardigheid. Het antwoord hierop wordt bepaald door de noodzaak van/ het gebrek aan alternatieve methoden voor het doden van de vogels. Hierdoor zal het uit ethisch oogpunt slechts in een zeer beperkt aantal gevallen acceptabel zijn.

Op grond van deze analyse concludeert de Raad dat het gebruik van cervicale dislocatie, uit het oogpunt van dierenwelzijn en ethische aspecten, niet geschikt is om in te zetten als directe methode, alleen als noodoplossing voor individuele vogels gelijk aan of kleiner dan eenden (ongeveer 1,5 kg) die reeds verwond zijn, mits uitgevoerd door personen die de techniek beheersen. Er dient altijd te worden gekeken of er een beter inzetbaar middel/methode is.

3. Conclusies en aanbevelingen

3.1. Conclusies

- Generieke conclusies over de inzet van middelen/methoden/installaties zijn niet mogelijk. Niet elk aan de Raad voorgelegd middel/methode/installatie is even geschikt voor elke vogel en situatie, gevolgen voor dierenwelzijn kunnen verschillen. Dit is afhankelijk van kenmerken van de soort, het individu, de groep en locatie-specifieke factoren.
- De inzet van de genoemde middelen kan alleen als een gedegen afweging is gemaakt, bijvoorbeeld op basis van het afwegingskader dat de Raad heeft opgesteld waarin dierenwelzijn (en intrinsieke waarde van het dier) en andere ethische aspecten zijn betrokken.
- Los van de gevolgen voor het welzijn, staat het gebruik van vang- en dodingsmiddelen op gespannen voet met de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier. Verschillende morele opvattingen in de samenleving over respect voor intrinsieke waarde en zorg voor individuen kunnen zorgen voor morele verontwaardiging, zoals bij levende lokganzen, lokvogels, (bal-chatri), slag-, steek- en snijwapens, gassen en cervicale dislocatie. Dit roept niet alleen vragen op in termen van respect voor de intrinsieke waarde van het dier, maar ook of de methode past bij de menselijke waardigheid. Het antwoord hierop wordt bepaald door de noodzaak van/ het gebrek aan alternatieve methoden voor het doden van de vogels. Hierdoor zullen middelen/methoden uit ethisch oogpunt slechts in een beperkt aantal gevallen acceptabel zijn. De inzet van middelen/methoden/installaties zal steeds middels een integrale afweging moeten worden afgewogen.
- Het inzetten van levende lokganzen, lokfluiten en andere middelen waarmee een lokgeluid kan worden gemaakt, nachtzichtapparatuur en geluidsdempers (op een geweer) leiden als hulpmiddel als zodanig niet tot (onacceptabele) welzijnsproblemen. Aanvullende stappen zoals vangen en doden kunnen wel leiden tot welzijnsaantasting. Ook de inzet van andere lokvogels (ekster, kraaien, kauwen en spreeuwen, eenden) leidt niet tot (onacceptabele) welzijnsproblemen, mits deze gefokt zijn. Bij uit het wild onttrokken lokvogels leidt het inzetten van volwassen dieren wel tot onacceptabele welzijnsproblemen. Er kunnen geen algemene uitspraken over het welzijn van jonge vogels die uit het wild worden onttrokken, dit is sterk afhankelijk van de soort, houderijcondities e.d. De Raad is niet unaniem over de aanvaardbaarheid hiervan, een minderheid vindt het scheiden van ouders en hun jongen op voorhand niet acceptabel. Hier speelt ook het respect voor de intrinsieke waarde van het dier en de afhankelijkheid van jonge dieren (relatie ouders-jongen en zorg voor individuen) mee.
- Het inzetten van de bal-chatri als alternatief voor het doden van dieren en voor onderzoek, leidt niet tot onacceptabele welzijnsproblemen van roofvogels indien er geen gebruik wordt gemaakt van levende prooidieren en indien een aantal uitvoeringsaspecten in acht worden genomen. Voor deze uitvoeringsaspecten dienen voorwaarden te worden uitgewerkt waarbij aangegeven wordt hoe wordt voorkomen dat dieren te lang vastzitten en onnodige verwondingen oplopen. Hierbij moet de maximum duur van vastzitten expliciet worden gemaakt, de frequentie van controle van de bal-chatri in het veld, techniek/ICT en aanwezigheid beeldbewaking rond permanente monitoring op afstand, voorwaarden voor welzijnsborging en inrichtingseisen van de bal-chatri en de

omgeving. Daarnaast dienen eisen en het zorgen voor passend transport te worden opgesteld. Als de uitvoeringsaspecten niet geborgd kunnen worden, dan is deze methode uit het oogpunt van welzijn niet acceptabel.

- Het inzetten van slag-, steek- en snijwapens en cervicale dislocatie is, uit het oogpunt van dierenwelzijn en ethische aspecten, niet geschikt als directe methode, alleen als noodoplossing voor individuele vogels (afhankelijk van soort, gewicht, bij cervicale dislocatie alleen bij vogels gelijk aan of kleiner dan eenden) die reeds verwond zijn. Er dient altijd te worden gekeken of er een beter inzetbaar middel/methode is. Het inzetten van elektrische bedwelmings-elektrocucie is in de praktijk niet uitvoerbaar.
- Voor het inzetten van gassen als dodingsmethode/middel voor groepen ruiende ganzen kan het volledige Richtsnoer Ganzendoden worden aangehouden, waarin de concrete randvoorwaarden (in context) worden aangegeven wanneer deze methode vanuit dierenwelzijn acceptabel is. Als aanvulling dienen er eisen te worden gesteld aan de apparatuur (o.a. opbouw concentraties, meetapparatuur, zichtvenster) en het gebruik ervan (o.a. aantallen dieren, tijdsduur, expertise).
- Bij het aanwijzen van middelen/methoden/installaties in het Besluit Natuurbescherming dienen voorwaarden te worden opgenomen voor het gebruik ervan zodat dierenwelzijn kan worden geborgd, zoals in deze verkorte zienswijze per middel/methode aangegeven. Voorwaarden dienen te worden opgesteld voor welke vogels het wel/niet is toegestaan en welke voorwaarden er voor uitvoering en uitvoerders zijn.
- Tegenover methoden/middelen/installaties waarbij welzijnsproblemen en welzijnsaantasting voor vogels optreden, dienen zwaarwegende belangen te staan met de onderbouwing dat minder belastende methoden/middelen/installaties niet voorhanden/toepasbaar zijn. Voor de Raad is het uitgangspunt om welzijnsaantasting zoveel mogelijk te voorkomen.

3.2. Aanbevelingen

- Voor transparante en consistente besluitvorming zouden alle mogelijke middelen, methoden en installaties die kunnen worden gebruikt voor het vangen en doden van vogels beoordeeld moeten worden op gevolgen voor dierenwelzijn en ethische aspecten verbonden aan het gebruik ervan. De Raad adviseert de staatssecretaris om dit alsnog te doen.
- De beslissing om over te gaan tot het vangen en/of doden van vogels wordt genomen op provinciaal of Rijksniveau, de resultaten van de afwegingen kunnen bijvoorbeeld per provincie verschillen als gevolg van regionale diversiteit. De Raad benadrukt het belang van transparante en consistente besluitvorming en adviseert in een afweging die voorafgaat aan het doden van dieren alle relevante waarden en belangen te betrekken, waaronder dierenwelzijn. De Raad heeft hiertoe zelf een afwegingskader ontwikkeld (zie bijvoorbeeld Zienswijze One-health en Zienswijze Zorgplicht Natuurlijk Gewogen). De staatssecretaris kan de provincies een handvat bieden in de vorm van een afwegingskader zodat de manier waarop een besluit genomen wordt consistent blijft in Nederland. De Raad is uiteraard beschikbaar om de verkorte zienswijze uit te werken naar meer middelen en daarnaast ook een zienswijze te geven op een afwegingskader over de inzet ervan.

- De Raad benadrukt het belang van een adequate handhaving vanwege de vele randvoorwaarden en uitgangspunten die aan een analyse en besluit ten grondslag zullen liggen.
- Het begrip overmacht/noodoplossing verdient in dit verband nadere duiding en mag niet als excuus gebruikt worden om minder diervriendelijke methoden in te zetten. De Raad adviseert hierbij om dit vast te leggen/expliciet te maken (het vangen van vogels om vervolgens te doden is geen overmachtssituatie).
- Het opstellen van een lijst met toegestane slag-steek- en snijwapens (uitsluitend in overmacht/noodsituaties) wordt geadviseerd uit het oogpunt van ethische aspecten en handhaving in het veld.
- De Raad beveelt monitoring van gevangen vogels op langdurige effecten aan als een bal-chatri wordt ingezet.
- De tien te beoordelen dodingsmethoden zijn nu afzonderlijk beoordeeld conform de adviesaanvraag, zonder stappen die eraan vooraf gaan (zoals vangen voor doding) of vervolgstappen (vangen en doden na het lokken). 'Bij het maken van beslissingen over de dodingmethode die vanuit het oogpunt van dierenwelzijn het meest acceptabel is, moet niet alleen gekeken worden naar de dodingmethode zelf, maar naar het hele proces' (Uit: Van der Weide & Rijks 2013).
- De Raad mist in de opsomming van de lijst met middelen/methoden en installaties de lethale injectie. Het verdoven of doden met narcotica (barbituraten) is gezien het welzijn van vogels een te prefereren middel indien mogelijk en dient te worden toegevoegd aan de lijst met middelen en methoden. Bij een aantal situaties kan worden voorgesteld dat het praktisch mogelijk zou zijn om aan individuele dieren een injectie toe te dienen zoals bijvoorbeeld in vangkooien, of een verdovingsgeweer te gebruiken. Bij vangkooien is van te voren de verwachting om dieren te vangen/doden, hier kan dus van te voren een aanpak worden bedacht (geen overmachtssituatie). Het gebruik van de middelen en methode ligt nu bij jagers, beheerders en bestrijders die daarvoor vergunningen en ontheffingen krijgen. Het toedienen van injecties is voorbehouden aan dierenartsen.
- De situaties waarin het soms nodig kan zijn om middelen/methoden/installaties in te zetten hebben vaak achterliggende oorzaken waar mensen (mede)verantwoordelijk voor zijn. Indien bijvoorbeeld percelen grenzend aan vliegvelden aantrekkelijk voor vogels worden gemaakt is het logisch dat veel vogels hier zullen verschijnen. Het kan dan effectiever zijn om aan de oorzaak van het probleem iets te doen, in plaats van symptomen te bestrijden en te komen tot handelingen waarbij het dierenwelzijn in het geding komt. Alternatieven voor vangen en doden moeten altijd eerst te worden gezien, ook uit het oogpunt van dierenwelzijn.

Geraadpleegde Bronnen

Bader, S., Borris Meyer-Kühling, Ronald Günther, Angele Breithaupt, Silke Rautenschlein, and Achim D. Gruber, 2014. Anatomical and histologic pathology induced by cervical dislocation following blunt head trauma for on-farm euthanasia of poultry. *J. appl. Poult. res.* 23 :546–556.

Baker SE, Sharp TM, Macdonald DW, 2016. Assessing Animal Welfare Impacts in the Management of European Rabbits (*Oryctolagus cuniculus*), European Moles (*Talpa europaea*) and Carrion Crows (*Corvus corone*). *PLoS ONE* 11(1): e0146298. doi:10.1371/journal.pone.0146298

Cors JC, Gruber AD, Günther R, Meyer-Kühling B, Esser KH, Rautenschlein S., 2015. Electroencephalographic evaluation of the effectiveness of blunt trauma to induce loss of consciousness for on-farm killing of chickens and turkeys. *Poult Sci.* 2015 Feb;94(2):147-55. doi: 10.3382/ps/peu038. Epub 2015 Jan 20.

Cramp, S. & K.E.L. Simmons 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa: the birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Oxford University Press, Oxford.

Council Regulation (EC) No 1099/2009 2009. Council Regulation No 1099/2009 on the protection of animals at the time of killing. *Official Journal of the European Union* L303, 1–30.

Ebbing, B.S. 2000. Ganzenvangen voor de wetenschap: ringonderzoek aan wilde ganzen. *Alterra rapport* 155. Alterra, Wageningen.

Erasmus MA1, Lawlis P, Duncan IJ, Widowski TM., 2010. Using time to insensibility and estimated time of death to evaluate a non-penetrating captive bolt, cervical dislocation, and blunt trauma for on-farm killing of turkeys. *Poult Sci.* 2010 Jul;89(7):1345-54. doi: 10.3382/ps.2009-00445.

Faunafonds Jaarverslag 2010. Faunafonds, Dordrecht.

Faunafonds Jaarverslag 2011. Faunafonds, Dordrecht.

Faunafonds Jaarverslag 2012. Faunafonds, Dordrecht.

Faunafonds Jaarverslag 2013. Faunafonds, Dordrecht.

Faunafonds Jaarverslag 2014. BIJ12-unit Faunafonds, Utrecht.

Gerritzen, M., Hellebrekers, L.J., Stegeman, J.A., Herten, J. van, 2015. *Expertrapport: Doden van dieren op het primaire bedrijf.*

Gerritzen, M.A. ; Reimert, H.G.M. ; Lourens, A. ; Bracke, M.B.M. ; Verhoeven, M.T.W., 2013. Killing wild geese with carbon dioxide or a mixture of carbon dioxide and argon. *Animal Welfare* 22 (1). - p. 5 - 12.

Gerritzen, M. 2010. Het doden van wilde ganzen met CO2 en argon. Rapport 338a. Wageningen UR Livestock Research, Lelystad.

Gerritzen, M.A. ; Lambooy, E. ; Reimert, H.G.M. ; Stegeman, J.A. ; Spruijt, B.M., 2006. Susceptibility of Duck and Turkey to severe hypercapnic hypoxia. Poultry Science 85 (6). - p. 1055 – 1061.

Gregory, N.G., Wotton, S.B., 1990. Comparison of neck dislocation and percussion of the head on visual evoked responses in the chicken's brain. Veterinary Record 126, 570-572.

Inglis, I. R., 1985. "Humane control of rural birds." Humane control of land mammals and birds: proceedings of a symposium held at the University of Surrey England, 17th to 19th September, 1984/(edited for UFAW by David P. Britt). Potters Bar: Universities Federation for Animal Welfare

IPO, 2016. Aanwijzing vang- of dodingsmiddelen vogels in ontwerp-uitvoeringsregelgeving wetsvoorstel natuurbescherming. Verstuurd met bijlagen 19 januari 2016 aan de staatssecretaris van Economische Zaken.

Martin, Jessica E., 2015. Humane mechanical killing methods for killing poultry on-farm. PhD Thesis College of Medical, Veterinary and Life Sciences, University of Glasgow.

Matthews, G.V.T. & C.R.G. Campbell 1969. Weights and measurements of Greylag Geese in Scotland. Wildfowl 20:86-93.

Melman, T.C.P., H.J. de Lange & A.P.P.M. Clerkx 2011. QuickScan effectiviteit van het weren en verjagen van ganzen. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2251

Oord, J.G. 2009. Handreiking Faunaschade Preventieve maatregelen, soorten faunaschade, wetgeving, beleidsregels en procedures. Faunafonds, Dordrecht.

Polderdijk, K. 2008. Ganzenflappen: Ganzenvangst vroeger en nu. In: Lumeij, J.T. , D.A. Jonkers en J.J.H.G.D. Karelse 2008. Beter één vogel in de hand....; over vogelvangst, valkerij en eieren zoeken in ambacht, cultuurhistorie, natuurbescherming en wetenschap. KNNV uitgeverij, Zeist.

RDA, 2012. Richtsnoer Ganzendoden

Snow, D.W. & C.M. Perrins 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Oxford University Press, Oxford, UK.

Weide, M. van der & M. Rijks 2013. 'Gereedschapskist'. Maatregelen voor het verminderen van schade door ganzen in de zomerperiode. IPO namens de 12 provincies & Ganzen-7 (Vogelbescherming Nederland, LTO, Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten, Federatie Particulier Grondbezit & Natuurlijk Platteland Nederland).

Woolley, S.C. and Gentle, M.J. 1988. Physiological and behavioural responses of the domestic hen to hypoxia. *Research in veterinary science* Volume 45, Issue 3, November 1988, Pages 377-382.

Colofon

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de staatssecretaris van Economische Zaken gevraagd en ongevraagd adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid. De RDA bestaat uit wetenschappelijke experts en praktijkdeskundigen die op persoonlijke titel, zonder last of ruggespraak, zitting hebben in de Raad.

De concept verkorte zienswijze is ter beoordeling voorgelegd aan de gehele raad. Deze verkorte zienswijze is daarmee een product van de hele Raad.

De Raad voor Dierenaangelegenheden bestaat uit de volgende deskundigen:

De heer prof.dr. J.J.M. van Alphen	De heer J.Th. de Jongh
De heer G.B.C. Backus	De heer drs. J. Kaandorp
Mevrouw dr. H.M.G. Beers-Schreurs	De heer prof.dr.ir.B. Kemp
De heer W.T.A.A.G.M. van den Bergh	De heer prof.dr. F. van Knapen
De heer mr. A.G. Dijkhuis	De heer prof.dr. P.A. Koolmees
Mevrouw prof.dr. A.A. Freriks	Mevrouw prof.dr. M.P.G. Koopmans
De heer prof.dr. S. Haring	De heer dr. F.L.B. Meijboom
De heer prof.dr. ir. L.A. den Hartog	De heer ir. F.C. v.d. Schans
Mevrouw A.L. ten Have-Mellema	De heer dr. M.C.Th. Scholten
De heer prof.dr. L.J. Hellebrekers	Mevrouw prof. dr. M.M. Sloet v.
Mevrouw dr. S.A. Hertzberger	Oldruitenborgh-Oosterbaan
Mevrouw J.E. Hesterman	De heer prof.dr. J.A. Stegeman
De heer A.J.M. van Hoof	De heer M.H.A. Steverink
De heer dr.ing. H. Hopster	De heer H.W.A. Swinkels
De heer prof.dr.ir. A. van Huis	De heer dr.ir. J.W.G.M. Swinkels
Mevrouw ir. M. de Jong-Timmerman	De heer prof.dr.ir. van Trijp
	De heer R.A. Tombrock
	Mevrouw drs. H.M. van Veen
	De heer P.J. Vingerling (tot 1 maart)

Meer informatie over de Raad voor Dierenaangelegenheden vindt u op onze website: www.RDA.nl. Daar kunt u ook alle eerder uitgebrachte adviezen downloaden.